

ХАЛЬМГ ҮНИ

Советск Союзин Коммунистическ партин Хальмг таньгчн болн Элст балгсна комитетсин.
Күч-көлсчнрин депутатирин Таньгчн болн балгсна Советсин газет

№ 60 (2893)

1957 дж. августин 3

Үннь 20 деншг

Силос—малин шимтә хот

Мах, үс болн тос гаргьлгьар дөрхн цагин эргцд Америкийн күцхин төлө кегч социалистическ дөрлдән советск орн-нутгар, таньгсн дольган мет нег-неган дахлдж делгдрдж йовна. Орн-нутгин колхоз болн совхоз болгн, мал бсгдг эдл-аху болгн партин Центральн Комитетин болн Советск правительствин тавсн тууджргч төрин хәрүд улм ик даалгьврмуд авцхав, авад чигн йовна.

Мал бсггьр, нег үлү хө бсгдг, ноос гаргьлгьар мана Хальмг автономн таньгч ганцхн Ставропольск крайд биш цуг Советск Союзд темдгтә болх зөвтә. Юньгад гихлә, манд мал бсггьнә халхд чилш уга эв-аргь бәәнә. Энъзахнь үзгддг хальмгин тегшимтә олн-зүсн бөвтә, малин дала адл идг болдмн. Таньгчн совхозмудар болн колхозмудар малин эв медг, эврә газр-усна бәәдл тахшн ертә хөбчнр, мал гихлә амрдн медгдо дамг малчнр бсәд босад, цуг эв-аргьан чидл-күчән мал хәләлгьнд нерәлдж шуллтта кевәр кәлддж йовчхана.

Одгә цагт таньгчн цуг партийн, советск болн комсомольск организацсин, цуг эдл-ахун гардачнрин уулдр—1960 джилд хөбнә тоог гурвн сайд күргдг бсгд, эдлгдг 100 гектар газр болгсна тоод 304 килограмм ноос авхар авгдсн даалгьван күцәлгьнд тәвгдсн бәәнә.

Таньгчн кесг колхозмуд, совхозмуд малин хот белдгьр зөврә ик көдлмш кечкн бәәнә. Сәәнәр, ардн ордж бөс белддж йовх совхозмуд заатт түрүн болдж „Гашунский“, 4-ч номертә, 105-ч номертә совхозмуд йовна. „Прудовый“, 112-ч болн 383-ч номертә совхозмуд, дакад Лиманный болн Кировск совхозмуд малин үвлзньүр 800—900 тонн бөс зөбгәд авчкн бәәнә.

Ода белддж авсн малин хот-хавртан киргьдг авх ноосн, юньгад гихлә, эцн турнхатъяр үвләс гарсн хөбдәс сән төл, ик ноос авхар сандж болш уга.

Малин хот заатт йилгьән чинртә, шимтә, амтәхн, шуустә хот бәәнә—әннә силос гихгәд, көк бөс дардж, исгдг авлгьн. Силос малд—эмин чинртә деерән, дегд таалта, худжрта хот болдг. Ода силос дардж авх цаг иркв. Таньгч-улм бргнәр делгрүлхн.

чин кесг колхозмудар болн совхозмудар силос кедж дардж авх эрднь-шишә ургьсн бәәнә. Хагсу гань болджах учрар тәргдсн эрдн-шишәг ахр цагин эргцд хурадж, силос дардж авлгьн—колхозмудин болн совхозмудин гардачнрин эрки чинртә төр болджана.

Районин болн эклц партийн организац силос дардж авлгьна тускар цәәлгьврин болн партийн-бүрдәмджин көдлмш кедж, эн эрки чинртә төр күцәлгьнд совхозмудин болн МТС-н көдлмшчирг, цуг колхозникудиг, механизатормудиг агсдж йовчхана.

Западн района „Южный“—гидг совхоз зурагьар 2000 тонн силос дардж авхасн 1200 тонн силос даркн бәәнә. Приютненск МТС-н гардврт бәәдг колхозмудар силос дардж авлгьн бүрдәнъгьү сәнәр кегддж йовна. Воробьевск сельск Советин Буденнә нертә колхозин 3-ч болн 4-ч комплексн бригадсар хойр хонгин дунд 400 тонн силос даргдв. Приютненск района 107-ч номертә совхоз силос дардж авх зурагьан бүкднн күцәв. Эн совхозд ут-туршдан 1634 тонн силос даргдв.

Болв, силос дардж авлгьна көдлмшиг сулхл уга, улм цаарандн чанъгьадж бргнәр делгрүлх кергтә. Эн туст Элестинск МТС-н гардврт бәәдг колхозмуд дегд му йовчхана. Элст балгсна „Победа“ гидг колхозин 470 гектар газрт тәргдсн эрдн-шишәгәс зуг 117 гектарнь улддж, наадкнь колхозин самгья гардврин ашд үрдж оч, зәрмснн гөрсн ишкәд, идәд урәдж. Эн МТС-н Сталинә нертә колхоз силос дарк нүкән малтчад, силос дарлгьан экләд уга, „Страна Советов“ болн Ленинә нертә колхозмудар болхла, 150—200-д тонн силос дардж авсн бәәнә.

Эдл-ахус болгсна гардачнр силос дардж авх зурагьан ахр цагин эргцд күцәх зөвтә. Колхозмудин, совхозмудин партийн организац, МЖС-н болн МТС-н партийн-политическ аппарат партийн бүрдәмджин көдлмш делгрүлдж, олн улсиг силос дардж авлгьна зура күцәлгьнд агсх зөвтә. Их үвлд сән чинртә, шимтә, амтәхн, малин хот—силос элвгәр дардж авхмн. Силосин көдлмшт содбәрдә

МАНА ДЕПУТАТНР

ЗУРГТ: Күч-көлсчнрин депутатирин Хальмг таньгчн Советин депутат пост СУСЕЕВ Аксен Илюмджинович. А. Балакаевин фот о.

ӨӨНИН БАЙРИГ ТООМСРТАГЪАР ТОСХИН ТӨЛӘ

Мана таньгчн селәнә Советмуд малас гардг эдл-уш белдлгьнә болн хулддж авлгьна зурагьан болзгаснь өмн күцәхәр бийдән авсн даалгьван күцәхн төлә ноолда делгрүләд, 1957 джилн түрүн брәлднн зөврә йовулта болчхав.

Олн дундин цәәлгьврин көдлмш болн социалистическ дөрлдә делгү сәәнәр делгрүлсинә андннь, малас гардг эдл-уш белдлгьнә болн хулддж авлгьна зурагьан түрүн болдж күцәгьад, социалистическ дөрлдәд дилвртә болснь ним селәнә Советмуд:

Сарпинск района Вершино-Сальск селәнә Совет(ахлачнь ур Матвеев М.А.) мах белдлгьнә болн хулддж авлгьна зурагьан 121,4 процент күцәв, үснә зурагьан—100,4 процент, бндгнә зурагьан—131,8 про-

цент, ноосна зурагьан—138,3 процент күцәв.

Бас тер района Обиленск селәнә Совет (ахлачнь ур Цицилин И.С.) мах белдлгьнә болн хулддж авлгьна зурагьан —130,2 процент, үс—107,3 процент, бндг—128,2 процент, ноос—124,2 процент. Нань чигн кесг Советмуд бийдән авсн даалгьван күцәхәв.

Болв Советмуд цугтан иигдг сәәнәр даалгьван күцәдхәш, зәрм селәнә Советмуд малас гардг хот-хол белдлгьнә болн хулддж авлгьна зурагьан хашнъгар күцәдхәш.

Муугчн тоод Приозернск района Сухотинск болн Приозерн поссоветмуд йовчхана. Хашнъгар колл-

цаглань усидж, асрдж йовхла укрәс икәр үс саадж авхмн болджана. Дакад хәләдж асрлжах укр-малин зань-бәәринь медх кергтә. Гундн болн дөндин настадан шинкән тугьлсн малн ик эв-аргьинь олдж саах кергтә. Эн юньгад гихла, шинкән тугьлсн бод мал догшн болдмн, тер учр деерәс шүрулкәд, хәәкрәд, цокад бәәхлә тер мал му зань сурад, үсән тәвдж бгл уга бәәдмн. Саах алндан аргьлад, эвләд, көкиннь бөткәл уга саадж сургьхла икәр үс бгх зөвтә. Эн хамгиг эв-аргьинь олдж күцәхлә укрәс икәр үс саадж авхмн болджана.

Алдр Октябрин 40-ч джилн бөниг угад, мах, үс, тос икәр гаргьлгьар улм бргнәр делгрдж йовх советск олн-әмтнә социалистическ дөрлдәд орлцдж, ур Шилкина, сааджах эврәннь укрмудәсн дундлад нег укр болгьнас 2000 килограмм үс саадж авх болдж бий деерән даалгьвр авб. Авсн даалгьван давулн күцәхн төлә чидлән, эв-аргьан нбл уга көлддж йовна.

(Мана селькор)

джәх селәнә Советмуд нань чигн бәәцхәнә. Эн Советмудин ахлачнрн, әмн болгьна тоод мах, тос болн үс гаргьлгьар Америкин Соединенн Штатсиг дөрхн джилмүдин эргцд күцәдх авхмн—гидж тәвгддхәх төриг күцәхн төлә күчгә ноолдлгь кедж, социалистическ дөрлдә делгрүлх төрт сәәнәр оньган бгчәцхәш.

Арл үлддж йовх Советмуд дарунь көдлмшән хуврүлдж, өмн йовх Советмудәс дамшт авч, социалистическ дөрлдә делгрүлдж, Алдр Октябрьск социалистическ революцин 40-ч бөниг ик тоомсртагьар тосх эрки төрн мөн.

Т. ЭРДНИЕВ,
таньгчн күцәгч комитетин инструктор.

Фермин көдлмш ясрулхд оньган өгхмн

Приозерн района Чкаловин нертә совхозин дөрвдгч фермин (управляющн ур Свиридов) көдлмш дегд сулар кергддж, ард хоцрдж йовна. Совхозин көдлмшчнрин өмн ода ик төр болдж—малд үвлн хот белдлгьнә керг тәвгдсн бәәнә. Эн көдлмшиг августин 15 күртл күцәдг төгсәхмн гидж мана таньгчар нег сара болзг зарлгдсн. Болв тер бийнн эн фермәр мал үвлзүлгьнд белдлгьнә көдлмш урдк кевтән хашнъгар күцәгддж йовна.

Өвс хуралгьна зурань күцәгддг бәәхмн уга. Энүнә учрн—көдлмшчнрин күч-көлснр муугьар бүрдәлгн. Улгүриннь келхд, көдлмшчнр бдр болгьн фермәс 15 километр оч көдлчхәнә. Эднн көлгәр күргәд, хәрү авч ирнә. Тнигәд, көдлмшин брәл бдрән эдн нааран-цааран йовлгьнд урәнә. Норман күцәдхәх улс эдн дунд төрүц уга.

Мал хәләдж асрлгьна көдл-

мшт ик дугу-дунд бас үзгддхәнә. Тнигәд чигн малас гару гарлгн уурлуга бәәнә. Зәрм отармудар хургьд үхәд бәәнә. Суулин хойр сард зуг нег отарар 160-шаху хургьд үкв.

Эн ферм деер 50 шаху хальмг брк-бул нуудж ирсн бәәнә. Элниг түргәр көдлмшт орулдж авад, бәәх бәәринь үвлн кипн эклтә олдж, ясдж бгх кергт сулар оньг тусхагддж бәәнә. Шавр кирпич кех бригад 6 күүнәс бүрдәлгдә. Ус, соло зөбдг көлгәр тасрлтан угагьар эс теткдсн учрар бригадин көдлмш уралан йовдг бәәхш. Июлин 18 авн 26 күртл зуг 4500 шавр кирпич цокдг гаргьдв. Иим кевәр цаарандан бригад көдлхлә, фермэн джил 120 мингьн шавр кирпич кех зурагьан күцәдг чадш уга.

Бәәрн газрин тосхлтин материал иигдг муугьар олзлгддж йовх учрар тосхлт хашнъгар кергдж йовна. Ферм арв-гар гермуд тосхлх бәәснәс, ода негхн гер эклдж тосхгдсн

бәәнә. Эн урдан 15 метр бргдән 7 метр гер июлин 11-д эклдж кегдсн, ода болхла брәлнь чигн дуусгдәд уга. Фермин управляющ ур Свиридов эн тосхлт төрүц килмдән тәвхш. Зәрм бдрмүдт болхла эн тосхлт ганцхн күн көдлнә.

Ода кесг хальмг брк-булмүд сән бәәх бәәрн уга, шахар бәәцхәнә. Иигдг цаарандан эн төрт оньган тәвл уга бәәдг болш уга. Энүг ардн ордж чиклх кергтә.

Эн бдрмүдт ферм деер района организацмудас көдлмшнн дөнн-нөкдән күргх болдж ур Т. Шарашкиев ирсн бәәнә. Болв энүнә күцәсн көдлмш үзгддг бәәхш. Фермд бәәх дугу-дунд хурдар уурулдгдг бәәхмн уга. Иим „уполномочен“ улс төрүц тус угань лавта медгддхәнә.

Совхозин дирекц дөрвдгч фермд оньган тусхадг, гардвран чанъгьах зөвтә.

О. ЯМАНОВ.

Яшкульск район госуларствд ноос

өглгьнә джилә зурагьан күцәчкв

Яшкульск района күч-көлсчнр, Алдр Октябрин 40-н джилн бөниг сәәнәр тосхар зүткәд госуларствд ноос өглгьнә болн хулдлгьна джилә зурагьан 100,2 процент күцәв.

„Лиманный“совхоз ноос белдлгьнә пунктд, батлгдсн зурагьас 62 центнер ноос, „Гашунский“совхоз—58 центнер ноос үлү орулдж бгчхәв. Ноосн госуларствд бггдә бәәнә.

А.КАРГИН,
КПСС-н Яшкульск райкомин сегләтр.
И. АЗЫДОВ,
Күч-көлсчнрин депутатирин района Советин күцәгч комитетин ахлач.

Мал үвлзүллгэнд сэн белдвр

Яшкульск района „Гашу-
нский“ гидг совхоз (совхозин
директорнь үр Дрвалов, ах
зоотехникнь үр Говоров) мал
үвлзүллгнә белдврилг ик шу-
мгъя кевәр келж йовна. Эн
көдлмшиг цаглань күцәхин
кертг совхозин цуг фермсәр
тодрха зура келж, тер зура-
гъян цаглань куцәхин төлә
ноолддз йовцхана.

Экльцин партийн организаци
болн дирекцин зааврар селәнә
эдл-ахун цуг машин болн кө-
длмшчир өвс хадлгяна, силос
белдлгяна, дакад мал үвлзх
хаша-хаацниг тосхх боли ях
көдлмшт 120 күн көдлдж йов-
цхана.

12900 гектар газрт өвс хадх
бәәсмн, терүнәс 12000 гектар
газрин өвс хадад хурачкен
бәәнә. 1957—1958 джилн
увлд совхоз 11188 тонн өвс
болн 3000 тонн силос беллх-
мн. Ниднк хадсн өвснәс 4200
тонн өвсн үлдсн бәәнә. Тегәд
энджл хадсн өвснә боллха
4000 тонн болджана. Дакад

немр келж 6000 тонн өвс хад-
хин төлә шундж йовцхана.
Тнигхлә совхозин цуг фер-
мсәр 14200 тонн өвсн белн
болх зөвтә. Эн өвсн малд
элвгәр күрх зөвтә.

Ода хадсн өвснәс 50 процен-
тинь мал-агъурсн увлзх газрур
зөбгәд хурачкен белн. Ода
көк хулс боли гаул-
лән гидг тәрмр өвс хаддж, 200
тонн сән шимтә силос белддз
авсн бәәнә.

4-ч боли 3-ч номертә фер-
син гардачнр үр Кокуев боли
үр Полянский эн көдлмшиг
үзмджтәгәр келж йовцхана.
Малин хот-хол белдн йовдх,
25 кошарас 12 ягдсн, хөбчнр
бәәх 34 гермүдәс 14-нь ягдсн
бәәнә. Дакад шин ирсн хальм-
гуд бийсдән бас гермүд бәрдж
авцацхана.

Эн хамг көдлмшт совхозин
специалистнр, партийн боли
комсомольск организацс йир
сәәнәр дөнъ-нөкд болдж йовц-
хана.

Б. Болдырев.

Культурн көдлмш делгрүллгяна чинр

Яшалтинск района культу-
рин Герин агитбригад тәрә тә-
рлгяна, өвс хадлгяна боли тә-
рә хуралгяна көдлмшин цагла
культури көдлмш йир сәәнәр
кеджәв.

Районн культури Герин агит-
бригадт 7-н күн орлицна. Эн
агитбригадин гардачн-
КПСС-н Яшалтинск райкомин

парткабинетин заведующ үр
Блохин Василий Васильевич.
Эдн таслвр уга комплексн тра-
кторн бригадсар оч докладс,
лекцс келж художественн ко-
нцерт тәвцхәв. Концерт эклхин
өмн үр Блохин газалин орду-
дин бәәдлин тускар, мана ори-
нутгин диалвмүдин тускар
лекцс боли докладс кенә. Энү-
нә хөбн концерт эклнә. Тер ко-
нцертин программнь олн зүсн
болна. Улгүрлхд, советск ко-
мпозитормудин гаргьсн дун,
бәәрн газрин частушкс, орс-
ә мтиә кезәнк дун боли урн

үгин умшлгьн, би боли цань-
чигн олн зүсн эрдм үзүллхәнә.

Эн агитбригад тәрә хуралгя-
на көдлмшин цагла тракторн
болн полеводческ бригадсар
йовдж 25 концертс тәвб.

Олн әмти дунд кегддг поли-
тически көдлмшт олн зүсн әв,
янк бәәнә. Терүн дотр куль-
турн, ил-үзмдж цаалгьвр, да-
ругьас күцәгдх төрмүд хагъ-
лхд берк ик чинртә.

Ода олна малмуд үвлзүлдз
гаргьхд элвгәр күрм өвс ху-
радж авхин төлә ноолддз йов-
ц цагла, культури боли цаәл-
гьврин көдлмш олн ик чинр
зүүджәнә.

Тегәд эн Яшалтинск района
культури Герин агитбригад
тер малин хот-хол белддјәх,
малмуд хәләдјәх әмти дунд
культури боли цаәлгьврин кө-
длмш таслвр уга келж йовц-
хана.

БАКАН А.

НҮҮДЛӘ

Асхи намрин сөбднь
Ардаснь салькн үләнә.
Эн салькна айсар
Эрвиъ кууки гейурнә.

Давтлгьн:

Нуудлә, Нуудлә, Нуудлә
Нүдичнь сәәхн Нуудлә.
Сандж бичә ууль,
Сальк өрдж дуул!

Хол газрт йовсн
Хо шарм сангдна
Барлад бичсн бичгинь.
Байрдз Нуудләнь умшна.

Давтлгьн:

Ценънәд өргсн дуугьинь
Цергә көвүд сонъсна.
Орн нутгин чинриг
Очта кевәр манна.

Давтлгьн:

РЕДАКЦАС:

Эн дун олн багъчудт икәр таасгд-
на. Дууг айстагинь гаргьсн күн-
хальмг театрин артист йовсн, төрс-
нә дәәнд әмән өгсн Джимбин Бадм,

ТҮРҮН КҮНЬКНСИ РАДИО

Сонъстн!—гисн үг
Соньн болдж медгдв,
Танъгьчин өргн теөгәр
Түрүн радио күнъкнв.

Теөгт хөбч Бадм,
Тенгъст загъсч Мандж,
Ик байрта кевәр
Индж келхинь күцдјәлә.

Зун минъгьн хальмгин
Зүркн цокдж байсна.
Адр Ленинә нерн
Агъар дүурч күнъкннә.

Эльдән Эрдни.

Элст, 1957 джил.

Советин йосн Хальмгт тогтсн цаг

1917 джилин октябрь сард
Арсән көдлмшч боли крестьян
улс ниицдз, хамг көдлмшч
улсин вождь В. И. Ленинә
болн Коммунистическ партин
гардвртагъар, байачудин йос
хамхлдж, эврәннь көдлмшч
улсин Советин йос тогтсн
болдж.

1918 джилин январь сард
Адрхн балгъсна көдлмшч
улс Коммунистическ партин
гардвртагъар байачудин йос
уга кехәр босв. Балгъсна
байачуд хазгин ахлачирла
негдәд, көдлмшчнриг дардж
авхар цагъан хазгин церг эдн
тал босхсн. Тнигәд январь
сарин 12-с авн 25-н күртл
Адрхн балгъсн дотр дән бол-
сн. Тер гражданск дәәнд
көдлмшч, крестьян, салдс улс
днилдж, Адрхн балгъснд бол-
н Адрхнә губернъд советин
йос тогтав.

Адрхнә көдлмшч улс бос-
хин өмн, хальмгин нойдуд,
зәәснъгүд, байачуд эврәннь
сә хәәдж, хальмгудиг мек-
лдж, хазгт орулдж бәәцхәлә.
Болв хальмгуд нургьлдз хаз-
гторсн уга. Зуг цөбкн халь-
мгуд эднд меклгддз, хазг бол-
лдж, байачудин, нойлуд-зәәс-
нъгүдин йос харсдж, тедн
тал болв. Хальмгин ик-зунъ
шин советин йосн тал болдж,
эн йосиг эврәннь көдлмшч
угатә улсин йосинь медв.

Адрхн балгъснд боли губе-
рнәд советин йосн тогтсн
хөбн, 1918 джилн февраль
сарин 3(16) өдр Хальмг базрт
хальмгудин олна хург болсн.
Тер хурган хальмгуд советин
йос Хальмг танъгьчд тогта-
хнн гидж шийдвр гаргьв.
Тер төләд Хальмг танъгьчин
8 нутгас представитель улс
авхулдж, Хальмг Базрт, эс

гидж Адрхн балгъсн деер
Советин хург кех зөвшәл ма-
нд өгтн гидж Адрхнә губис-
полкомас сурх болв. Тер бол-
х Советин хургт хальмг ко-
миссар шиин, нутгуд, аәм-
гүд болгьнд советин йос тог-
тах болдж шийдвр гаргьтха
гидж эн хурган шийдв.

Эн Олна хургин нерн деер-
рәс тавн кү гаргьад, теднл
даалгьв: Олна хургин эн
тоот шийдврилг Адрхнә губис-
полкомд оч келти гидж.
Тер тавн күнъ: Петькин Це-
рн, Увшин Натр, Очра Баснь,
Улмджин Церн боли Бат-Ман-
джин Болада. Эдн тавули
Адрхнә губисполкомд оч
цаас орулдж өгч, Хальмг Баз-
рин Олна хургин шийдвринь
губисполкомд күргдз келдж
өгсн.

Туунә хөбн, 1918 джилн
февраль сард, Адрхнә губис-
полкомд Хальмгин секц гар-
т. Тер секцд 4-н хальмг орв.
Хальмгин секц губисполкомин
нег отдел болдж тоолгьв.
Тнигәд эн секц хальмгин кер-
рг-уулинь гардгч болв чигн,
терүг Адрхнә губисполкомас
зөвшәл угагъар күцәдж чадд
уга билә.

Хальмг секц губисполкомд
гарсна дарунь Хальмг танъгь-
чин нутгуд боли аәмгүдин со-
ветин йос тогтав: 8 нутга Са-
вет, 44 аәмгин Советин куца-
гч комитет тогтагдв.

Тнигәд 1918 джилн екльәр
Хальмг танъгьчин көдлмшч,
угатә улс Октябрьск социали-
стическ революц диилсн учрар,
Коммунистическ партин гар-
двртагъар, йосан гарган авч,
эврәннь советиннь йос Халь-
танъгьчдан тогтав.

МАЙОРА БАДМ,

1919 джиләс авн КПСС-н член,
пенсионер.

Хальмгин тууджин туск төрмүд

Иакинф Бичурин— хальмгин туудж бичсн күн

Никита Яковлевич Бичурин,
Шинеры гидг чувашск селәнд
православн-шаджна орс чон-
джин гецлин булд төрсн.
Эн селән орсәгъар Бичуринә
гидж нерәдгдг билә. Никита
Яковлевич Бичурин чуваш
келн күн. Эн багъасн авн
берк ик билгтәгьән үзүлсн.
Славянск боли греческ дегтр-
мүд ик әртәр умшлг дассн.
Эцкиннь цергдјәсн чонджд
бәәсн дегтрмүдиг кевтнь авад
умшлдж өркдз. Гельнъгин өгсн
хуучрдз одсн греческ келнә
грамматикн Никит сара хонгт
умшад, чеедјәр дасдж авсн-
днъ, эцкиннь тәнл улсиг боли
бәәрн газричнь гелнъгиг альн-
трулв. Зөрц энүг гелнъ салв-
лад сурв, тер бийнъ Никит
үг алдсн уга. Тер учрар чон-
джин орс гелнъ бийнъ Никитн
Свияжскд авч олад, нотар ду да-
сдг сургъульд орулсн. Терүнә-
снь Никитн дарунь Казань тал
илгәв. Терүг нег насна улса-
снь салгъад, Казанск семинарин
духовн училищин гурвдгч
класст орулдж авб. Духовн
семинариг очта сәәнәр чиләч-
кәд, Бичурин монах болдж
усән киргьүлв. Терүнд Иакинф

гисн нер өгв. Казаньд Иакинф
дәрд үзгин ори-нутгудт боли
Арсәд бәәх талин келн әмте
дунд көдлцхәх миссионермүд
беллцхәдг духовн академ
төгсәв. Фамиль уга Иакинфд
төрскн селәнәннъ нер—Бичу-
рин гидг фамиль өгсн.

Духовн Академ төгскәсәннъ
хөбн Иакинф Бичурин баахи
зуур Иркутск духовн семина-
рин ректр, дакад архимандрит
нер зүүдјәгьәд, Вознесенск
монастырь толгьалджасн.
Духовн Академд бәәгьәд
Иакинф Бичурин французск
энциклопедистрин Вольтерин,
Дидорин боли төрскнә алдр
Александр Радичевин бичси
юмсла таньлдв. Шаджна хамг
мек боли рассовый авъясмуд
Бичуринә гол ухаила ниицлж
ирдјәхн. Гүн хол тоолврта,
күмн әмтид дурта төләднъ,
дакад чонджд цергллгяна әрүн
даалгьврмудиг цеврәр эдл-
дјәхш гигьәд Бичуриниг
Иркутск семинарин ректрәс
гаргьв. Әрүн синод иигдз
шиидв: „Иркутск семинарин
ректр архимандрит Иакинфиг
крест авхаснь хагъцулхн,

цоласнь буулгьдз, шаджид
цергллгяна уурулхн, терүг
багшин көдлмшд орулдж
көдлгәд, гаргьсн гемән мед-
тинъ Тобольскур йовулхн.“

Энүнд, Тобольскд бәәгьәд,
бурхн-номд иткдгән хәйл уга,
хөбннь шаджна гардачнр болх
улст бурхна йос дасх гидж
Бичуринд заксмн. Шаджна
гардачнр берк кертә бәәсмн.
Сибирийн газрур нүүлж йовх
газалин келин улсиг православн
чонджд орулхнн гидж әрүн
синод нексн. Тобольскд
бәәсн Знаменск Монастырьд
Бичурин дәрд үзгин келн-
әмтеин кел, дакад Китдин,
Монъгьлин боли Тувдин туудж
ардн өрдз дасв.

Урдн Бичуриниг гатлгьн
сән аргъта боли билгтәгьинь
Казанск духовн Академд йов-
хара меддг Казанск митропо-
лит Амвросий Подобедов зерг
Иакинф Бичуриниг цанъ уга-
гъар таасдг билә.

Тобольск монастырәс Бичу-
риниг сулххин эркд, терүг
Китдин Богдо хаана императо-
рин өдр бәәх орсин посолов-
ствд бәәх орсин православи
элчрин толгьачд орулхнн
гидж Амвросий Подобедов
селгән өгв.

„Көвүм минъ, чини тускар
унтл уга ухаалжанавдн, чини
ода бәәх бәәдличнь меддјә-

нәвдн. Чамаг терзовлнъгасчнь
гетлгьхәр цуг эв-аргь хәәвдн,
тегәд ода бурхна хәәрәр тер
эв-аргь олджана. Әрүн Си-
нодин сурсн сурврт Китд
Арсән православн элчин
толгьачд чадх хамгин аргътанъ
гидж чини нер заавдн...
Ухал, көвүм минъ, эврән
шиид... Эн бәәрнд көдлхләрн
эврәннь әрүн сән ухан-селк-
лән күндз гаргьх аргъ чамд
учраджанавдн, эн бәәрнд зо-
каста ууладчнь болдж, энүнәс
неричнь гарч туурх гидж ил-
дјәнәвдн“—гидж Иакинф Би-
чуринд Митрополит бичсн.

1807 джиләс авн 1821 джил
күртл Иакинф Бичурин Китд
орсин духовн элчин толгьач
болдж Пекинд бәәсн. Пекинд
бәәгьәд эн китд кел, хоша
бәәсн алдр ори-нутгин туудж,
культур, эдл-аху боли госу-
дарственин кев-кец меддз ав-
те. Санкт-Петербургск библи-
отекин төләд боли Азиатск
департаментин библиотекин
төләд, дакад Иркутск балгъснд
гаргьдз гидж тоолдјәсн заве-
денә төләд Бичурин Китдин
болн Маньчжурин келәр 59
зүсн дегтр—цуг бийнъ 185 том
хурадж авсн. Китдт хурадж
авсн материалмуд боли туу-
джд орм документс дунд: хаа-
на өргәд церглхләрн кеердз
үмсдг хувица Китдин ямта
ууна; гуульгьнч хотл балгъ-

сна уулынц; пекийск гергин
ээлджн татсн хозлг деер;
хувц-хунр угьалджах крестьян
кууки күн; час зүүсн, гарган
веер бәрсн хотл балгъсна байн
күн; корейск залу; газр малт-
джах күн; туркестана кууки—
цуг бийнъ тәвн кеерүлдж зурсн
зургуд бәәсмн. Цуг зөбдз
авсн ацань дөвнзу-гар пуд
бәәсмн. Туунә ик зунъ дегтр-
мүд бәәсмн. Китдин номта
улсин бичсн дегтрмүдиг кесг
темәнд ачд авч ирсн болдг.
1728 джиләс авн 1821 джил
күртл урдн Китдт бәәсн Арсән
8 элч дугтан, ганцхн эн йис-
дгч элчлә әдл ик сән чинртә
дегтрмүд авч ирсн уга билә
гидж зөрдз келдж болхн.
Китдт бәәхдән, терүнә хөбн
Монъгьл орхларн Бичуринә
цуглулдж хурадж авсн
дегтрмүд боли музейин
коллекцс Китдин номин Ака-
демин Востоковедәнә боли
этнографин институтд хадгьл-
джана.

1821 джил Китдәс Петер-
бургт хәрдж ирхләнь шаджид
дурта биш, дурдан бәәнә
гигьәд, заргьд өгәд, тегәд
1822 джил заргьгинь кегьәл
аәзрин холд, Валаамск көдәл
бгәсн монастырьд суулгьсн.
Китдин кел, туудж, бәәх бәә-
дл сәәнәр меддг номта, Китд.
Монъгьл, Маньчжурск кел сән
(Цааранкнъ 3-ч халх)

О Ч Е Р К

Нег хонг кеер

ДЖИМБИН Андрей

—Негдч бригадин нег сән — хаалгъ деер бааня, суббот болгънд хәрәд ирәд баахмн...

—Арви хонгт юн тиим одн суббот болх гидж санад, хәрәд баах болад келәд бааняч?..

Дивн ордж хаалгъ деер гарад ирвв. Мини бмн хойр куукин тингдж куундәд зогсладж.

Теднәс заагта нег цөн залустәмк татладал сууцхадж. Улсн уга, нег машин гуугъад курәд ирв.

—Дядя Боря, негдч бригад ордж йовнт?—гисн дун машиня кабин дотрас сонъслв.

„Бидн цугъар тигәрән, суббот болгънд хәрәд ирәд баахар оддж йовнавлн, Сережа,—гидж дядя Боря хокрлв.

Машин деер гарцхаввдн. Зина дакад ногъан бишмүдтә кууктәгъән нег-негән хәләлдәд инәлдцхәв.

Удан болсн уга, машин бригадт ирв. Кабин дотрас әрә 20 күрсн дүнъгә наста, мах-мерән уга тиньгр, бнднн түрү уга бнъгтә кбвүн гарч ирв...

Манъгъдур брүндн ик эрт осад гарвв. Оцклдүр үзсн гермүдм нанд—бас унтлдал бослдджих баадл гарсн болдж үзгдв.

Сонън юмн нанд сонъсгдд, үзгдсн уга, болв минн дотрк дала болад, махмудм гнирсн болад одв.

„Толгъан әс седсн гар эврән келв?—гидж санад, канъкнсн унринь цббк кииләд, хайдж оркад, гер эргәд, бмн бийдн гарвв.

Еносдан бр цәәгъәд, әмтс кәдлмш кедг газрмудурн гарлдж йовла.

Бембя гидж күмб, та әлин күмбт? Эн 36 кгр төмриг солль уга нег хаджудан бәрә йовдж, нег гарм цуцрад баәв,—гидж келәд газрт буулгән йовдж, барун гарарн нанла мендлв.

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

теегин бор шарлджн хойран бнъгтә. Зургт эн тоотиг үзсн болхла, зурач ширәр угатә баадж гидж чиги санлж болхмн.

Тер хооридан газрас нег шарлдж таслдж авад, куйл кедж йовсн юмн, кесг джилин дуу-сн зовлнъ-зос әдләд, хәәгъә йовдж олдж авсан, ода булагдн гидж баах кевтәгъәр, атхад зогсад бааджв.

„Бембя гидж күмб, та әлин күмбт? Эн 36 кгр төмриг солль уга нег хаджудан бәрә йовдж, нег гарм цуцрад баәв,—гидж келәд газрт буулгән йовдж, барун гарарн нанла мендлв.

—Бембя гидж күмб, та әлин күмбт? Эн 36 кгр төмриг солль уга нег хаджудан бәрә йовдж, нег гарм цуцрад баәв,—гидж келәд газрт буулгән йовдж, барун гарарн нанла мендлв.

—Тиим болх збвтә,—гидж би келәд, даки нег мендләд, менл харгыйй—гидж нег дуугъар келләд, салад гарцхаввлн.

Кәдлмш кеджәсн улс эврә-эврәннә тускар сәәнәр, шулу-гъар кехәр зүтклддәд баахинь хәләсн куунд амр үзгднә.

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Кәдлмш кеджәсн улс эврә-эврәннә тускар сәәнәр, шулу-гъар кехәр зүтклддәд баахинь хәләсн куунд амр үзгднә.

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

ясулад авад ирхәр, комбайна хамхрсн әнъг авад гарсинь медвв.

„Одр-сә уга кәдләд, кедү олнат?—гидж сурсндм, Бембя келв: Одр сә уга бишл, нег 15-16 част кәдлнәвдн.

Одр-сә уга кәдләд, кедү олнат?—гидж сурсндм, Бембя келв: Одр сә уга бишл, нег 15-16 част кәдлнәвдн.

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

терәнъг гарцта улс купцнрин ацатонхдан гавшун болд болв чиги, хальмгудин зер-зевинь үзхлә зуг аәдж чичрцкәдг баәсми.

Эн тоотиг тоолад хальмгуд, йовх хаалгън урдк мет амр болх, Иджд годин болн Уралин әлсн теегәс Иртышин уулмудин бндр ора күртл таварн йовдж күрх бидн гидж санцхав.

Болв эн санань күүсн уга, юнъгәд гихлә, хаалгъдн тоолвртан әс авсн йовдлмуд харгъв.

Азийн ар үзгдн болхла урдн кезәнә цагт нойлхдәд аамшг-үзүлдәд баәсн Деел үзгн Чжунъгарск ойротств тарал хуурсмн баәдж, тингәд Арәсан медлдудан баәдждәгәд, меджәгннә давдәд нүүцхәсн хальмгуд оргьул улс болдж тоолгдцхав.

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

Оцклдүр, Әлстн газад бийд, салъкар эргдг хойр теермин

хаджуд, субботд хәрхән, ирәд уга йовджд келджәсн, дакад машин деер дядя Борян бо картузиг кәдлнә хавчулад, толгъаднә бишмүдиннә хорма умскәд йовсн Зина гидж би дотран санад, дотран инәвв.

Ода үзсн болхла, эн кәдлсн гарад, деернә буудән хальсд налдджд одсн Зинан манъна деерәснә дядя Боря әцкиннә йосар умсәд, геминь тавджд бгчәнәв гидж келхнә лавтда.

Эврәннә санъджәсн санагъан күүцәлж, „кодмш ку сәәхру-лнә“—гидгнә эн гидж би хаджудан баәсн Петрод келвв.

Петр, ягъад, юн учрар келд-дәхин чиги медсн уга. Асхиндә кәдлмшәс гарч ирввдн.

Хотан цугъар уудж дуусв-угай гихин алднд татсн гармоня, цоксн домбрин аәд бригад дуурв.

Одак Зина ногъан бишмүдтә ур кууктәгъән биилдждә-цхәсн манд үзгдв.

Багъ наста болчкад, кәдл-мшт, эрдмд, шунмгъа уралгъ болна гисн—деерәсн ундж хамхрш уга, дор кевтджд бмкрш уга, ямаран чиги аюлд даргдш уга хад гидгнә эн болджана гидж санад герт орвв.

„Кбшәд баәвв“—гидж йовсн Петр гармонь оч сонъсий гигъәд намаг чирв...

Орүнднә босхла, бцклдүр-кәсн бүтнъгү хондж. „Кәдә ус керглдждәнә“—гидж газәгәс ордж ирсн дядя Боря келв.

Биди хәрх болад гарввдн. Газә-маниг үзсн Зина—„Тәдн хәрлж йовнта? Бидн тәрә хуралгн кәтртл кәдлнәвдн гидж дуудв.

Тег эн бор шарлджтагъан, торгн нооста то уга хәдлтә-гъән, хадлж йовх комбайнта-гъан, кесг олн баатр Бембяс-тәгъән, тбрүн кәдлмшт әс даргддг Сережа, Зина—эдитә-гъән түүнәс нааран нанд ухан-дм ордж сангднә... Удл уга уулн бархлзәд, хур орв.

Токин чәчр дор әмтс баглрсн үзгдв.

Элет, 1957 дж.

Элет, 1957 дж.

ЗУРГТ: Элет балгәснә зах.

Астахова Рансинн фото.

меддг ласмгъа орчулач гигъәд 1826 джил Иакинфиг Петербургур хәрү авч ирснм.

Иакинф Бичуриня хамгин темдгтә научн дегтрмүднә иим: 1. Монъглин туск бичлгн. 1 болн 2 том. (Санкт-Петербург 1828 дж).

2. Обрдин әс гидж хальмгин туудж XV-ч зун джиләс авн бдгә цаг күртл. (Санкт-Петербург 1834 дж).

3. Китд, терүнд баах улс, теднә седкл, авъяс болн әрм. (Санкт-Петербург 1840 дж).

4. Түвдин ода баах баәддиг бичлгн. (Санкт-Петербург 1834 дж).

5. Зунъгар болн Түргин дорд захиг бичлгн, (мана цагин 1-ч зун джилд древн Китд келнәс орчулсн дегтр).

Московск университетин магистр-профессор Михаил Петрович Погodin Иакинф Бичуриниг Китдиг түрүн олдж сексн күн гидж нерәдәд: „Китд болн Маньчжурск кел дегд сәәнәр меддг тбләдән Иакинф бичсн дегтрмүдтән ик күүцәнә-лүүстә болсн. Духовн училищд гатлгн философск медрл авсн тбләдән Китд болн Маньчжурск литература сәәнәр дасджд меддг болсн,“—гидж батлдж келдг билә.

Нам императорск номин Академд чигн номд күргсн Бичуриня тусиг медсми. 1837

джил, урднә Ломоносовин тогтасн номин Академд Бичурин член-корреспондент болдж сунъгьгдсми.

1837 джил Иакинф Бичурин Парижд баах Азиатск научн обществин членд сунъгьгдсми. Арәсәд Китдин туск номин тосхачн гидж Бичуриниг нерәджд болхмн.

Эн эврәннә бичсн дегтрмүдән зуг орс келәр Арәсәд барлдг билә.

Бичуриня үүрмүдин кесгн номта улс болн бичәчнр баәсми. „Түвдин ода баах баәддиг бичлгән“—„Энъкр минн зерг Александр Сергеевич Пушкинд унн гол седкләри күндлд-гән медүлхин тбләд орчулачас“—гидж бичсн белгән Александр Сергеевич Пушкинд бгсми.

„Обрдин әс гидж хальмгин туудж XV-ч зун джиләс авн бдгә цаг күртл“ гидг научн дегтр бичсндән Бичурин Демидовск мбрә авсми.

Александр Сергеевич Пушкин „Хальмгин тускар“ Бичуриня бичсн дегтрин барлдхәснә урд умшад, дегд сәәнәр таассми.

Хальмгудин тускар лавта чикәр зәнъглсндн бидн әцг Иакинфд ханцхә збвтәвдн, юнъгәд гихлә, теруня гүн медрл, унн седкләри бичсн дегтрмүд Дорд үзглә кеджәх мана залгьданд кучтә герлән тусхәсми.

Энүнд „Хальмгин тускар“ бичсн барлдгәд уга дегтрәс тасрхәгннә ик ханлтагъар барлджанавдн,“—гидж Пушкин бичсми.

„Эцг Иакинф, тана унн седкләри чикәр бичсн дегтрти дегд ик унтә зббр болджана.

Та мана захар баәцхәх улснн туудж илгкдж тодрхәлулт, теднә туудж угагъар тәрсннә туудж күцстнә бичджд болшго.

Кемрджән збвшәрхләти, тана зәнъгллгъйг Пугачевин тускар бичдждәх дегтртән орулнав,“—гидж Пушкин бичв.

Бичурин бичсн „Обрдин әс гидж хальмгин туудж“ гисн хальмгин туск тасрхәг Пушкин „Пугачевин туудж“ гидг дегтртән орулсми.

„Увш хан, Сэрын хойр эврәннә тәрснүр хәрү йовх седвәрән күцәхләри урдәснә ал-айд баәсн хальмгудла хоорндан зәнъг авлцджд баәгъәд кеснднә магьдлдж болшго.

Тег эн бор шарлджтагъан, торгн нооста то уга хәдлтә-гъән, хадлж йовх комбайнта-гъан, кесг олн баатр Бембяс-тәгъән, тбрүн кәдлмшт әс даргддг Сережа, Зина—эдитә-гъән түүнәс нааран нанд ухан-дм ордж сангднә... Удл уга уулн бархлзәд, хур орв.

Токин чәчр дор әмтс баглрсн үзгдв.

Л. КИРСАНОВ. (Чилгнә дарук номерт)

ЭМЧИН СЕЛВГ

Туулдг гемлә ноолдхми

Туулдг гем гисн—догшн, хәлдвртә гем болдж тоолддмн. Тиим гем өгдг бактериимудас көлтә, туулдг гемәр өвдсн күүнлә нег савас хот ууснас авн цуг махмуд-цогц хорлад, элкн өвдәд, цуста-асагъяр дару-дарунь туулулдж ирдг гем. Тер цаглари, мел даньгин хоосар туулулх бәәдл гарсн болдж медгдәд гемтсн күүг зована.

Эн гемиг ганцхн хәлдәдг юмснь гемтә кун, эс гидж тбрүн әрүл кун, эн гемин бактерийтә чигн болна. Тиим улс туулдг гемин микробс туулджасн цаглари энъг-шадж уга олар гаргәдг зөвтә. Гемнәд туулджасн цаглян бум то кұрч тер микробс гарна, тер цаглари хәврәдән бәәсн хуvc-хунр, мбрән узсн газр бол нань чигн шидртән бәәсн юмсиг цугтнь хордана, газр бузрдаснас авн хурин болн цасна ус дахад худгулар, булгудур кесг гемин микробс гуудж орад, эн усиг түүкәгъяр уугьад әмтн олар туулдг хәлдвртә гемәр гемтсхәнә.

Зуна халун цагт элкн туулдг гем батхн ик йовуд өгнә. Оли зүсн хайг, кир асхдг газрар, мбр ўздг газрмудар нисәд сууджагьад, күүнә идлг хот-хол деер, зер-земш, аагъсавд суудж бузрдулна. Ганцхн тавгарн, дживрән, элкәрн гем зөбддж батхн тархасн деерән, кесг цагтан туулдг гемин микробснь тарагьад хәлдәгьад бәәдг зөвтә. Идг хотас, темсн, зер-земш, шикр болн нань чигн буслгәл уга түүкәгъяр иддг хотс әәмшгтә, тедн деер батхн суугьад бузрдулчкхла, медгдлго идгдәд гем өгнә. Темс зер-земшиг түүкәгъяр угьасна бийнь-чигн туулдг гемин көтлвр болдж хәлдәнә.

Туулдг гемин микробс киртә гар дахад, түүкә бузр усар угьасн хот-хол дахад геснд орчкад, тендән олар өснә. Тегәд чигн гемтсн кун, тер гемин микробс цогцд ордж шиньрсн дарунь медхш, гемнәд хойр-гүрв хонхлань әкләд халу-дбрәд, элкн мөшкддж өвдәд, түрүн даругьан аса болсн юмар, цааранднь цустагъяр дару-дарунь туулулна. Кундәр гемтсн цагт бәблджүлх зөвтә, тасрхан уга мбрән

үзх дур күргәд бәәдг мөн (суткдан 50—60 дакдж). Көкәр бичкн күүкд цусар туулдг гемәр ик күндәр гемтнә. Тер дотр торгын кирилгәр болн көшдг ханәдәр өвләд әдгсн, му хотар бәәсн, чидл тату бичкдүд эн гемлә харгъхларн икәр муурад одна. Цаглян чикәр әс эмнлгь кехлә, туулдг гем, зәрмдән сән болад, зәрмдән шинәс әкләд босдг гемл хүврәд-чигн оддг йовдл бәәнә, тер цагт гемтә күүнә махмуд-цогц гемлә идждәд, гемин өмнәс ноолддг аргьнь алдрад, гемд динлгдәд оддг зөвтә.

Өдгә цагт, цусар туулулдг гемиг эмндг, оли зүсн ик күчтә болн чинртә эмс, мана эмчнрт бәәнә. (Тер әмин нердн: синтолицин, левомецитин, биомецин, сульфамидн приварат болн нань чигн кесг эмс). Боль, зртәр гем ирсн дарунь цаг давулго, чикәр эмнхлә эн эмс тусан күргнә, больницәд кевтәд эмнүлхлә улм сәәнәр туслна.

Эн гемлә ноолда кедж, өмнәснь сбрлгт келгьнь юмб гихлә:

1. Гаран цеврәр бәрх кергтә, тер дотр хот уухиннь өмн, кун гардг герт одснәнн хөбн сәәнәр гаран угьах кергтә.
2. Түүкә ус уухми биш, тер дотр болх-болшго боодг-цандгас ус уухми биш.
3. Темс, зер-земш идхәсн өми сәәнәр угьах кергтә. Турүләд буслгьсн халун усар, лакал кинтрүлчкссн буслгьсн усар угьадг зөвтә.
4. Батхн хурдгла ик ноолда кех кергтә. (Терздән сетк хадад, батхн укдг хор тәвдәд болн талдан аргъяр чигн алад уга кех кергтә)
5. Аагъ-сав, хот-хоолан бүтү шкафт хадгәлх кергтә.
6. Бәәсн герән, хашагъян, бузр усн, бог-тоос асхдг газрар, гардг газрар цевр-цеерәр бәрх кергтә.
7. Джил болгьн хавртнь геснә гемин өмнәс тәрә тәрүлх кергтә
8. Цевр-цеерәр бәәлгьн оли әмтнә әрүл-менд бәәлгьн эркн төрнь болдиг кун болгьн медх зөвтә. Киртә, бузр-азрар бәәсн газрт гем делгрдг йоста мөн.

Эмч Л. Г. КРАЙНЕВ.

Багширин сургьуль төгсөджәнә

Элст балгьснд, таньгьчин райод болгьнас багширин медрл бәбдлүллгьнә институтд, зу-гар халыг багшир сурчана. Эдн дуту-дунд угагъяр, июль сарин чилгчәр орс келнә, халыг келнә болн тоогын зурагъан төгсәджәнә.

Зурагъан дуусчксна хөбн, класс болгьна зурагъар урок болв. Багширин курст орджах Бадмаева Киштә негдгч класст халыг келәр түрүн хойр-гүрвн өдрт букварь угагъяр, зургуд үзүлдж дасгъх урокар сургъв. Бальжанов негдгч класст умшлгьна темәр сургъв. Лагәева негдгч класст үзг болн үт сдахлгьна темәр сургъв. Пацы-

нова Екатерина болн Сусукова Мария „Куукд куунә хув“ гидг шүлг, нань чигн кесг оли темсәр багшир сургъхав.

Эдн дунд Пацынова Екатерина, Чимидова Александра, Бадминов Сергей болн нань чигн кесг багшир сургъульдан шүлтдж сәәнәр сурчацхана.

Багширин медрл бәбдлүллгьнә институтд сурчәх багшир Коммунистическ партәд болн Советск правительствд ик байрта кевәр ханлт өргдж, партин хбрдгч хургин шиидврик күдәхин төлә әмән әрвлл уга көдлхәр зүткджәцхәнә.

АСТАХОВ НАРМА.

Ни-төвкнүн иньгллгьнә төлә

Москвал секгдсн, нарт делкән багъчудин болн студентнрин 6-ч фестиваль—мана өдгә өдрмүдт нарт делкәд ик гидг ончта төр. Нарт делкә кевтән әнүнд ик оньган өгчәнә.

Империализмин зад хутхачнр, оли келн әмтс ни-төвкнүн, әәмшиг уга бәәхәр седлгьнә өмнәс хсв цацджах эн цагла, мана орн-нутгин хотл балгьсн—Москвал 122 орн-нутгудин багъчудин элчнр: „тингдж чадшгот!“—гидж, эврәннь олз-оругин төлә келн әмтсиг нег-негнүрнь түкрәд, шин дәәнә түүмрин залиг улм делгрүлхәр седәд бәәдг улст—нег мөслдж келхәр цуглрчхав. Эн джилин январь сард, фестивалд белдлгьнә комитетин нарт делкән шишлнь комисс, эврәннь герчллгьндән иигдж темдглсн: Египтин өмнәс империалистнр деермч дәврлгь кегьад Венгрии орн-нутгин дотр-дундин болн газадин реакц оли-әмтнә демократическ тосултин өмнәс дәврлгь кегьад, нарт делкән бәәдлг хутхддулад бәәджәх эн цагла „фестивальла әдл ним нарт делкән цуглрссн харгъц—әмтин ик унтә болн кергтә йовдл. . . Әмтс хоорндан чирагъярн харгьлдж, талнәдлгьн багъчудин, үнн гол седкләрн нег-негән медлцлгьн, хоорндан ни-төвкнүн, нег-негндән донь-тусан күрглцдж бәәлгьн ода эндр өдр кергтәгьиннь багъ наста көвүд болн күүкд урдк-урдкәсн улм сонрар ўзджәцхәнә.“

Фестивалин чинриг болн төриг тингдж үнлснь мел лавта чик болджахнь ода эндр, фестивалин түрүн өдрмүдәс ил үзгдджәнә гидж иткүлдж келдж болхми. Москвал, В. И. Ленинә пертә Центральн стадион деер байрин өргмдждәгъяр фестивалиг секлгьн—ни-төвкнүн иньгллгь бәәлгьн үзүлгч агъу күчтә демонстрац—терүнә ил-дав герчьн боль.

Московск фестиваль гисн—багъчуд ни-негән медлцлгьн багъчудин төрт, цуг делкә төвкнүн бәәлгьнә төрт ик туста болджахнь—фестиваль секлгьн деер босдж келцхәсн, тавн түвин багъчудин элчнрин үгмүдт цутхивгьнь боль.

„Шин үй улс мел өндинд, тасрхан уга ноолда, үүлдвр кегьад, сургьуль сурад сән гисн йиртмдж делддж, тер делкәд бичкдүд чигн, күүкд улс чигн, залу улс чигн әәмшиг уга бәәдг йиртмдж, әмтн хоорндан ни-негән кундлдж, донь-тусан хоорндан күрглцх йиртмдж тогдаж авхд, мана эн байр-бахин өдр өргмдждә андгъарм билн болж гидж билн тоолджанавд“ гидж Америкин орн-нутгудин багъчудин элчнрин нерн деерәс, бразилец Роже Ферейра герчлв.

Фестиваль секгдсн өдр В. И. Ленинә пертә стадионд цуглрссн, фестивалин кесг түмн делегатнр болн гиичир СССР-н Деед Советин ахлч К. Е. Ворошиловин йбрәдж келсн угиг ик гидг өргмдждәгъяр тосдж соньсцхав. „Фестивалин өмнән тәвсн төрнь болн чинрнь айта гидг сән, герлтә, цагъан седклә улсд цугъарад

Нарт делкән бәәдл

тааста болн энъкр гидж келдж болм мөн,“—гидж К. Е. Ворошилов темдглдж келв. „Фессивальд ирхләрн эн улс ингдж ни-иньгллгьәр харгьдж, хоорндан сүв-селегән авлдж, ахдүүгьинәр иньгллгьән болн нег-негән медлгьән батлгч хаалгь илтгхәр ирсн болджана. Эннь болхла нарт орчлньгин оли зүсн орн-нутгудин багъчудиг улм күчтәгъяр, баттагъяр хамцулхми болджәнә,“—гидж К. Е. Ворошилов фестивалд орлчачнрт заадж келв. „Эн йовдларн тәдн, цуг келн әмтсин әрүн төр болгч—газр деер ни-төвкнүн болн ни-иньгинәр бәәлгьн багъчудин унтә гидг донь-тусан күргджәнә,“—гидж К. Е. Ворошилов келв.

Омана олн-әмтн эврәннь сулдхврн төлә ноолдджана

Одахн арабск нег баахн феодальн княжеств Оманд бәәрн келн әмтн бослгь кев. Эдн английск колонизатормудин болн теднә тәвсн толгъач султан Маскатин өмнәс ноолдлгь келжәнә.

Имамат (княжество) Оман—Аравийск тоха арлин зун-өмн захднь буурлдж бәәнә. Терүнә эзлджәх газрнь—212 мингьн квадратн километр. Әмтсиннь тонь—500 мингьн кун. Эн—угатә, ард үлдсн орн-нутг. Бәәрн улсин келг көдлмшнь нургьлдж газр хагьлдж тәрә тарлгьн, загьс бәрлгьн хойр.

Кесг джилин эргид Оман английск колонизатормудин тавг дор даджрулгддясми. Англихн Оманиг өмнкзун джилин эклчәр эзлдж авсн бәәсмн. 40 джил шаху урд Омана оли әмтн, кесг удан цагин эргид гүдждьмг ноолда кегьад, әмтнәс өлмә уга, тустан бәәх зөвән гарган авсн бәәсмн. Болв Аравийск тоха арлин эн районд нефть бәәх учрар английск нефтяной монополи джилвинь күргдж галзурулв. Тегәд 1955 джилин чилгчәр английск империалистнрт зугьудж шүтсн султан Маската, английск селмәр агсгдсн, британск офицермүд толгьалссн эврәннь цергән Омана өмнәс босхлж, дәврлгь кесми.

Тер ичр-гутран барсн дәврдж дәәллгьнә ашд имамат Оман, эврәннь көгшн буурл хотл балгьсн—Назва гидг балгьстагъян дакн англин колонизатормудин отг болдж даджрулгьнд орсми.

Ода Омана олн-әмтн эврәннь зөвин төлә дакн ноолда эклв. Бослгь кесн улс кесг селәдәс султана цергудиг көбддж гаргьад, Назва балгьсиг эзлдж авб. Бослгьн делгү болджахас әәгьад султан Маската, эврәннь эздүдәсн донь адгьдж сурв. Английск колонизатормуд бийән удан куләлгьсн

уга, тер дуудврт дарунь хәрү өгцхәв. Бослгь кесн улсн өмнәс дәәнә-агъарин чидл, пулеметс, товмуд зөрулгдв. Израиләс, Кипрәс боли Кени гидг газрас английск цергуд Оманур зөбддждәнә.

Омана орн-нутгин дотр-дундин төрт Англъ зертә-зевтә харшллт келгьн хаджгьр болджана гидж судхврт дурта келн әмтс, тер дотр арабск цуг орн-нутгудин оли-әмтс ик гидгәр бурушаджацхана.

Султан Маскатд донь өгчәнәвдн гих нерәдлгьтәгъяр келджәх английск правительствин эн уулдвр—Омана эврә зөвин өмнәс булагч, деермч дәврлгь келгьн болджана. Келн-әмтн эврәннь хүвән эврән бийснь, газадин өлмә угагъяр хагьлдж чадх зөвиг модьрун кевәр әвдгч йовдл эн болджана,—гидж Сирийин газадин керг - төрин министерствә предствитель герчлв. Ближн

Востокнн төрт Англин зертә-зевтә чидләр орлцлгиг уурулхд аргьиннь хәәх кергтә гидж Арабск орн-нутгудин лигин генеральн сегләгр, Арабск орн-нутгудин правительствин толгьачнрур дуудлгь кедж сурджана. Англин келдәх уулдвр, тер газрин эргнд бәәх бәәдлгиг улм уумйтә кегьәс нарт делкән хутхлданур чигн авч ирәд бәәхд магьд уга,—гидж тер герчлджәнә.

Оманд келдәх английск деермч дәврлгьн, Ближн Востокд нефтин төлә келдәх англо-американск ноолдандә хоорндан залгьлдата гидж задин орн-нутгудин бар заадж бичдждәнә. „Американск болн английск нефтяной компаньс кесгәс нааран хоорндан дбрлдж, политическ хууль кеддлә“ ода Оманд болджах йовдл хоорндан залгьлдата гидж американск „Нью-Йорк уорлд телеграм энд сан“ гидг газет бичдждәнә. Омана газр-усна зөбриг США-н империалистнр булагьад авч орквзго гидж саглад, англичанмуд Омана өмнәс деермч дәврлгь келдждәнә гидж газет темдглдждәнә.

Омана олн-әмтн гарган зерзевән авч, эврәннь зөвән болн сулдхврн харсдж—английск болв чигн, американск болв чигн—альк чигн империалистнрин эзнгьтхәр седлгьнә өмнәс ноолдлгь кедж бәәнә. Империалистнрин мухлаллгьна өмнәс, орн-нутгин дотр дундин керг-төрт газадин орн-нутгуд орлчхар седлгьнә өмнәс, империалистическ агентурин өмнәс Омана олн әмтн сбрдж, ноолда келждәнә гидж Каирт бәәх имамат Омана элч герчллгь кев. Омана олн-әмтн болн терүнә гардчнр, эврәннь сулдхврн төлә негән тохллдж ноолда кехдән нег-мөслсн гүдждьрттә гидж тер герчллгьнд лавтраха кевәр келгдждәнә.

С. ГЕРМАН.

Редактор Д. М. МУКЕБЕНОВ.